

ДО ІСТОРІЇ ПЕРШОГО ПРОЕКТУ КОДЕКСУ З УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Історія України має немало цікавих сторінок, в тому числі й з проблем права українського народу. Минуло вже понад двісті сімдесят літ як у 1743 році у Глухові – резиденції гетьманів Лівобережної України, – було завершено роботу кодифікаційної комісії над «Правами, за якими судиться малоросійський народ».

Враховуючи зміст та досить широку палітру «Прав...», сучасні дослідники-правники називають їх Кодексом. Він став результатом тривалої п'ятнадцятирічної праці Комісії в складі кращих правників Гетьманщини, серед яких плідно працював правник Ф. Чуйкевич, В. Стефанович, В. Стороженко, загалом до 30 осіб [4, арк. 68]. За «Правами...» простежується струнка система судочинства та забезпечення належного правопорядку. Глухівський кодекс став першим в історії політико-правових знань документом з українського права. «Права...» – це «етапна подія у становленні української правової системи» – таку оцінку дав їм академік НАН України, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Юрій Шемшученко [1, VII].

Становлення українського права відбувалося на відомих джерелах: Литовському статуті, на збірниках німецького феодального права, звичаєвого права та правових нормах «Руської Правди» [3, с.74].

Таке поєднання правових норм в «Правах...» давало можливість глибше врахувати національні особливості козацької України при регулюванні суспільних відносин, що склалися тут на середину XVIII століття.

«Права...» є потужним документом за своєю структурою. Вони містять тридцять глав, а кожна глава поділена на артикули (статті), їх кілька сотень. Кодекс відкривається главою «Про силу і важливість прав малоросійських», її доповнює глава друга «Про честь Божу». Подальші глави описують «владь монаршу», «вольності і свободи малоросійські», «про службу державну і воєнну», ряд глав присвячено судам та суддям (7, 8, 9), чимало глав виписують правові норми економічних, приватних, спадкових, соціальних відносин. За «Правами...» читач може судити й про кримінальну відповідальність, зокрема при крадіжках (гл. 22, 24), при вбивствах різних соціальних груп (гл. 21,25).

Знайдемо норми, які регулювали ярмарки, торги, контракти купців. Не оминули «Права...» регулювання відносин національних меншин [1, с.3 – 4]. З огляду на викладене, помітно, що «Права...» вперше в

історії українських земель та їх населення так всебічно і глибоко розписували регулюючі норми суспільства.

На жаль, доля «Прав..» склалася трагічно. По-перше, узгодження тексту царська адміністрація затягнула на тринадцять років, до 1756 р. По-друге, ліквідація Гетьманства в Україні і її автономії остаточно зняли питання про офіційне їх введення в дію.

Сьогодні історики та правники дискутують щодо причин такої долі «Прав...». Одні стверджують, що тогочасна козацька старшина не виявила рішучості у проведенні правової реформи, оскільки її влаштовували норми Литовського статуту. Другі посилаються на дії Російської імперії, яка не бажала впровадження правових норм з особливостями українського козацтва.

У 1764 р. імперія ліквідувала Гетьманщину, а у 1766 р. – виборність старшин до сотенного рівня. На цей час козацтво відлучено від активної політичної діяльності. Наступні роки принесли нові нищення автономії. Більше того, після введення Зводу законів Російської імперії в 1840-1842 рр. про «Права...» забули всі. Беручи до уваги нинішню політику Росії стає очевиднішою тогочасна політична доля Кодексу українського права. Попри ці обставини «Права, за якими судиться малоросійський народ» одержали поширення в Україні у рукописах. За ними вивчали українське право, на них посилалася судова практика. Вони вплинули на формування системи судочинства. В судових округах діяли шляхетські суди, цивільні справи вирішували земські суди, справи поземельної власності – підкоморні, а графські суди – карні справи. В полках суди мали закріпити привілейоване становище української політичної еліти.

Перші згадки про «Права» в літературі відносяться до 1852 р. У додатках до «Черниговских губернских ведомостей» було видруковано замітки колишнього голови Чернігівської палати про знайдені рукописи. Наступний друк з'явився в часописі «Biblioteka Warszawska» у 1858 р. М. Горжковського. Його матеріал у 1862 р. передруковано в журналі «Основа» [1, X].

Перша розвідка щодо «Прав...» відноситься до 1874 р. Її здійснив український правник, професор Київського університету Олександр Кістяківський. Його праця була видрукована в «Университетских известиях», а в 1879 р. окремим виданням. Саме в працях О.Кістяківського подано перший виклад історії створення цієї пам'ятки. Він подав склад та діяльність Кодифікаційної комісії, вмістив короткий нарис історії Магдебурзького права в Україні, зробив загальний аналіз тексту. Наступна ґрунтовна праця про «Права...» з'явилася в «Киевской старине» під 1888 р. І. Теличенка. ХХ століття дало нам нові розвідки Кодексу. Три із них здійснив М. Собченко. Вони присвячені редакціям Кодексу, Литовському статуту і гетьманському законодавству як джерелам «Права». Змістовні напрацювання здійснили В. Месяц, М. Чубатий, П. Яковлів, М. Василенко. Крім

вітчизняних дослідників змістом українського права за «Правами» цікавилися литовський джерелознавець В. Рауделюнас, польські дослідники Ю. Бардах та Л. Паулі [1, XI].

Даний матеріал стане в нагоді усім, хто цікавиться історико-правовими проблемами з минулого українського народу, його правотворення.

Література:

1. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. – К., 1997. – 547 с.
2. Литвин В. Історія України. Підручник. – К.: Наукова думка, 2009 – 882 с.
3. Месяц В. История кодификаций права на Украине в первой половине XVIII в. – К., 1963. – С. 73-74.
4. Центральний держаний історичний архів України – Ф. 51. - Оп. 3. - Спр. 3284.